

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 07.02.2024

Kabul Tarihi: 07.03.2024

Yayın Tarihi: 30.06.2024

Yazıt Kùltür Bilimleri Dergisi, 2024, 4(1): 131-147

Research Article

Received Date: 07.02.2024

Accepted Date: 07.03.2024

Published Date: 30.06.2024

DOI Number: 10.59902/yazit.1433341

BİR İSLAMCILIK ÖZELEŐTİRİŐİ OLARAK MIZRAKSIZ İLMİHAL*

Mızraksız İlmihal as a Self-Criticism of İslamism

Ufuk SARITAŐ*

ÖZ

Bir ideoloji olarak İslamcılık 19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun kurtuluş reğetelerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır. Batı dünyasının İslam ÷lkelerine ve değerlerine gösterdiği reaksiyonla gelişmiş ve bu yönde siyasal, toplumsal ve sanatsal üretim sergilemiőtir. Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıktığı tarihlerden itibaren güçlü bir entelektüel birikime sahip olan İslamcılık, kurulan Cumhuriyet rejimi ile etkisini yitirmiş, giderek iğe kapanan bir hal almıştır. Cumhuriyet'in kadrolu aydınları, Kemalist devrimlerinin uygulayıcısı olurken Türk toplumunun İslam medeniyetinin havzasında mayalanan dini ve kültürel hayat pratiklerini, Batı'dan ithal argümanlarla şekillendirmeye çalışmışlardır. İslami düşünce tekrar canlılık kazanmak için 1980'leri bekler. Dindarların kamusal alanda gözükmesi sıkıyönetimi takip eden yıllarda Turgut Özal'ın liberal- özgürlükçü politikaları ile mümkün olur. 1980 sonrasında bu güçlenmeyi İslamcılığın entelektüel canlanıőı takip eder. İslamcı aydınlr, görece çağdaő ve özgürlükçü Türkiye deneyimini yaőarken İslam'ın yeniden güçlü bir retoriğe dönüőerek toplumu anlamlandıracağını düşünürler. Bu minvalde roman da İslamcı entelektüelin bir aracı haline gelir. 80'li yıllarda birçok yazar tarafından çoğunluğu hidayet öyküleri anlatan romanlar yazılır. Üzerinden çok geçmeden Türkiye'deki İslamcı pratiğin özeleőtirisini yapan romanlar yazılır. Mehmet Efe'nin *Mızraksız İlmihal*'i bu özeleőtiri romanlarından birisidir. Bu çalıőmada İslamcılık düşüncesinin 1980 sonrasındaki durumu ve Türk romanına yansımaları değerlendirildikten sonra bir özeleőtiri romanı olarak *Mızraksız İlmihal* inceleneyecektir.

Anahtar Sözcükler: İslamcılık, roman, ideoloji, eleştiri, özeleőtiri.

ABSTRACT

Islamism as an ideology emerged as one of the salvation recipes of the Ottoman Empire in the 19th century. It developed with the reaction of the Western world to Islamic countries and values and exhibited political, social and artistic production in this direction. Islamism, which had a strong intellectual background since its emergence in the Tanzimat Period, lost its influence with the established Republican regime and became increasingly introverted. While the permanent intellectuals of the Republic were the implementers of the Kemalist revolutions, they tried to shape the religious and cultural life practices of the Turkish society, which were fermented in the basin of Islamic civilization, with arguments imported from the West. The appearance of religious people in the public sphere became possible with the liberal-libertarian policies of Turgut Özal in the years following martial law. After 1980, this strengthening was followed by the intellectualism of Islamism. While experiencing the

* Bu çalışma Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde yürüt÷lmekte olan *1980 Sonrası Türk Romanında İdeoloji* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Arő. Gör. Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak÷ltesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adıyaman-Türkiye. E-posta: saritasufuk@gmail.com. ORCID: 0000-0003-2775-901X.

relatively modern and liberal Turkey, Islamist intellectuals think that Islam will turn into a powerful rhetoric again and give meaning to society. In this way, the novel becomes a tool of the Islamic intellectual. In the 80s, many writers wrote novels, most of which told stories of guidance. Not long afterwards, novels were written that self-criticized Islamist practice in Turkey. Mehmet Efe's *Mızraksız İlmihal* is one of these self-criticism novels. In this study, after evaluating the state of Islamism thought after 1980 and its reflections on the Turkish novel, *Mızraksız İlmihal* will be examined as a self-criticism novel.

Keywords: Islamism, novel, ideology, critic, self-critic.

Giriş

Kavram olarak İslamcılık ideolojiler literatürüne yeni girmiş değildir. 19. yüzyılda ortaya çıkan Batı'daki milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle Osmanlı Devleti'nin gerilemesini ve çöküşe doğru sürüklenmesini engelleyerek buna karşı siyasal ve toplumsal bir çözüm bulmak amacıyla doğan ve kaynağını İslamiyet'ten alan İslamcılık, modern siyasal bir ideolojidir (Kara, 2018:41). İslamcılık, Batı dünyasının İslam ülkelerine ve değerlerine karşı gösterdiği reaksiyonla ortaya çıkmış, gelişmiş ve bu yönde siyasal, toplumsal ve sanatsal üretim sergilemiş bir ideolojidir (Gencer, 2013: 69). Modern ideoloji olarak tanımlanma nedeni, modernitenin düşünce sistemine göre şekillenmesi değil, modernite sonrası dönemde ortaya çıkmış, modern zamanlar olarak adlandırılan zaman diliminde doğmuş olmasıdır. Öte yandan İslamcılık ideolojisini İslam'ın kendisi olarak anlamak da mümkün değildir. Bu noktadan bakınca İslamcılık, İslamiyet'i bir mesele, bir dava olarak benimseme davranışının bir sonucudur. Aktay'a göre "*bu da bir yorum dolayımıyla olduğundan İslamcılık vahiy mutlaklığına sahip değil, belli bir tarihsel dönemin Müslümanlarının yorumu olarak beşerî bir sonuçtur*" (Aktay, 2013: 817).

Tanzimat Dönemi'nde İmparatorluğun kurtuluş reğetelerinden birisi olarak ortaya çıkan ve ortaya çıktığı tarihlerden itibaren çok güçlü bir entelektüel birikime sahip olan İslamcılık, kurulan Cumhuriyet rejimi ile etkisini yitirmiş, giderek ie kapanan bir hal almıştır. Yeni rejimin kanunları ve devrimleri ile oluşturu­an konjonktürde kültürel olarak da köklü değişimler meydana gelir. Latin alfabesine geçiş bu değişimlerden ilk akla gelenidir. Alfabe değişikliğinin yapılması İslamî eserlerin okunmasını güçleştirebilir ve İslamî neşriyatı zorlaştırır (Demir, 2022: 967). İsmail Kara'ya göre bu yıllardan itibaren İslamcılık ideolojisinin düşünceleri yasaklanır, İslami ilgi alanları ve meslekler itibarsızlaştırılır, dinî alana müdahale ve biçimsizleştirme teşebbüsleri artar, her seviyedeki din eğitimi en alt düzeye iner. İslamcı kadrolar farklı istikametlere doğru dağılıp kaar veya büyük ölçüde gizlenir (Kara, 2013: 27). Yeni cumhuriyetin hedefi, ulus-devletleşme sürecinde, siyasal bir rejim değişikliğinin ötesinde kültürel hafızanın özel ve kamusal alanda yeniden inşa edildiği bir toplum modeli olarak görünür (Alev, 2022: 216). Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, ulusal kimlik inşası bağlamında ulus devlete ait mitleri, sembolleri, anlamları halka benimseterek yeni bir kültürel hafıza oluşturmayı amaçlayan

uygulamalarda bulunur (Eskin, 2017: 333). Böylece Türk insanının kulluktan, kendi başına düşünen, iyiyi kötüyü ayırabilen vatandaşlara dönüşmesi ve toplumun kendi ortak iyisi hakkında siyaset yaparak özneleşmesi zorlaşmıştır (Çınar, 2018: 168-169). Cumhuriyet'in kadrolu aydınları, Kemalist devrimlerinin uygulayıcısı olurken Türk toplumunun İslam medeniyetinin havzasında mayalanan dini ve kültürel hayat pratiklerini, Batı'dan ithal argümanlarla şekillendirmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken hedefledikleri laik ve seküler toplum modelinin dışında kalan halkı da dışlamışlardır. İlerleyen yıllarda dini ve manevi değerlerine uzaklaşan nesillerin yeni düşünce mecrası materyalist sosyalizm olur. Marksist ideolojiyi benimseyenler dinin ve geleneğin özgürlük ve ilerlemenin önünde engel olduğuna inanarak materyalist bir dünya görüşüne eklenirler. Günün sonunda Tanzimat'tan beri din olgusu hâkim zihniyetin gözünde ilerlemeye ve muasır medeniyetler seviyesine çıkmaya engel görülürken din ve kültürle bağı kesmek neredeyse aydın kimliğinin bir gereği haline gelmiştir. (Alev, 2022: 217) Cumhuriyet, ortaya koyduğu uygulamalarında Osmanlı bakiyesini ve oluşturduğu birikimi reddeder. Dolayısıyla Osmanlı'nın son dönemlerinde Batı'nın askeri, ekonomik, bilimsel üstünlüğü karşısında dünyadaki İslam düşünürleriyle fikir teatisi içinde bir refleks olarak alınan "İslam'ın gelişmeye mâni olmadığı" tezine binaen dini değerlere yüklenen anlamları ve yaşayış tarzını yeniden gözden geçiren İslamcı münevverlerin, Müslümanları İslam'ı doğru anlamaya, çalışmaya, üretmeye çağırarak diriliş ve öze dönüş söylemleri etkisini yitirmiştir. Son tahlilde devletin bekasında toplanan bu amaçlar da Cumhuriyet'in laik, seküler ideolojisinin dışında kalmıştır (Şentürk, 2015: 115).

Cumhuriyet dönemiyle birlikte duraklamaya giren İslami düşüncenin yeniden filizlenmeye başlaması için 1950'leri beklemesi gerekecektir. İslamcılığın bu ikinci döneminde, Müslüman kanaat önderlerinin temel amacı İslam'ın bir din olarak doğru telakki edilmesine yardımcı olacak faaliyetlerde bulunmak olmuştur (Aytepe, 2016: 178). Bu dönemde daha yerli ve milli bir çizgi oluşturan İslami düşünce Necip Fazıl'ın öncülük ettiği düşünce ikliminde bir "Büyük Doğu" coğrafyası tasavvuru çizer. Necip Fazıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde ortaya çıkan İslamcılık fikrini yeniden yorumlayıp İslamcı düşünceyi Batı karşısında konumlandırarak bir ihya ve inşa hareketi başlatır. Necip Fazıl'ın fikirlerini medeniyet çerçevesine oturtan Sezai Karakoç, İslam'ın dokusunun sindiği bütün coğrafyaları aynı medeniyet havzasında yoğunlaşarak bir diriliş hareketi başlatmıştır (Koçak, 2016'dan akt. Alev, 2022: 219). Yine dönemin İslami düşünce için önemli isimlerinden birisi olan Nurettin Topçu, Hareket felsefesinde ise Batı'nın ezici tahakkümü karşısında yeniden milli benliğimize dönmenin önemine vurgu yapar. Bunun için çürümemiş bir ırk mayası, kuvvetle yaşanmış bir millet kültürü ve söz konusu değerleri yaşatacak ümit ve cesaret olması gerektiğini savunmuştur (Topçu, 2012: 14).

1970'lerde çeşitli İslam lkelerinde ortaya çıkan fikirler, Türkiye'deki İslamcı düşünceyi de etkiler. Özellikle tercüme faaliyetleri ve İran Devrimi'nin etkisiyle oluşan İslam'ın sadece bireysel ve kültürel bir inşa değil aynı zamanda siyasal düzlemde de bir hayat nizamı olması gerektiği düşüncesi, Türk İslamcı kesime siyasete giden yolu açar. Ömürleri kısa olsa da Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi bu yolda siyasi temsilin örnekleridir.

1980 askeri darbesi yeni canlanan İslami düşünce için de bir zorunlu suskunluk dönemi getirir. İslam, Türk kamuoyu ve kamusal alan için hala bir problem halindedir. Cunta, darbe sonrasında da İslami yaşam biçimini içsel ve geleneksel haliyle yaşanılan boyutuyla denetim altında tutma ve mümkün merteye kamusal alanın dışına çıkarma girişimine devam ederler. Yaşam biçimi olarak tercih etmek bir yana İslam'ı çağrıştıran her türlü syem, eylem ve simge irticanun, yobazlığın bir işareti olarak korkulan, kaılan boyutlarıyla tekileştirilir (Alev, 2022: 221). Dindarların kamusal alanda gözükmesi sıkıyönetimi takip eden yıllarda Turgut zal'ın liberal- özgürlükçü politikaları ile mümkün olur. Bu görünüş öncelikle ekonomik güçlenme ile gerçekleşir. 1980 sonrasında bu güçlenmeyi İslamcılığın entelektüel canlanışı takip eder. İslamcı aydınlar, görece ağdaş ve zgrlk Türkiye deneyimini yaşarken İslam'ın yeniden güçlü bir retoriğe dönüşerek toplumu anlamlandıracaağını düşünürler.

1980'lerde özellikle İslamcı ğrenci gençliğin entelektüel ilgileri bollaşıp ve çeşitlenir. İslamcı literatür oldukça genişler. Bunun en önemli nedeni diğer İslam lkelerinde bulunan düşünürlerin Türkçe 'ye çevrilmesidir. Çevirilerin kapsamı, geleneksel-doktriner metinlerin ve radikal düşünürlerin acilci risalelerinin sınırlarını açar. Bütün dünyadan modern İslam dřnrlерinin eserleri daha fazla okunmaya, tartışılmaya başlar (Bora, 2017: 461). 70'lerden başlayarak Seyyit Kutub, Mevdudi, Ali şeriatı, Seyyid Hüseyin Nasr ve Fazlur Rahman gibi İslam dünyasının önemli dřnrlерinin eserleri Türkçeye evrilir. Bu sayede Türkiye'deki İslami syem daha devrimci bir dil ve muhayyileye sahip olur. İslami dünya görüşü, İslam'ı hayatın tüm alanlarını şekillendiren bir din olarak yeniden yorumlar. 1980'li yıllarda siyasal ve kültürel alanda "biz ve onlar" şeklindeki kolektif bir syem çerçevesinde, Kemalist ve Batıcı modernleşme izisine alternatif muhalif bir İslami düzen arayışı dile getirilir (ayır, 2008: 7). Bu düzen arayışı modern dünyadan el etek çekme anlamını taşımaz. İslamcılık modern dünyaya karşı duruşunda dünyayı reddeden değil, dünyada var olmaya çalışan bir harekettir. Modern yaşam biçimlerinin din ile çelişmeyen unsurlarını yeniden yorumlanmasını öneren bir zihinsel stratejiye sahiptir (Gle, 2002'den akt. Çayır, 2008: 10). Yani modern olanı reddetmek yerine İslamileştirerek benimseme yoluna giderler.

Yukarıda adı verilen ve daha birçok Müslüman düşünürün meydana getirdiği kllyat, kendisini Batı'ya kahredip Asr-ı Saadet mitolojisiyle rahatlamakla sınırlamayan, modernliğe mukabelede bulunma iddiası taşıyan eleştirel bir İslamcılık söyleminin tohumlarını serper (Bora, 2017: 462-463). Açılan bu kapıdan İslami

söylem içerisinde İslam dışı bir literatür giriş yapar. Batı dünyasının düşünsel üretimi geniş bir yelpazede incelenmeye başlanır. Batı düşüncesinde İslami söyleme etki eden iki ekol saymak mümkündür. Bunlar Postmodernizm ve Frankfurt Okulu/Eleştirel Teoridir. Tanıl Bora'ya göre Postmodernizm, Aydınlanma ve modernite eleştirisi yanında 'namütenahi' düşünsel eklemlemelere müsaitliğiyle ilgi görür. Postmodernizmin alımlanışı, İslamcılığın daha çok liberal-muhafazakâr yönelimine besin sağlar. Frankfurt Okulu/Eleştirel Teori'nin ise İslamcı aydınların kapitalizme ilişkin farkındalığına katkıda bulunur (Bora, 2017: 462-463). İslamcı entelektüel Batıya karşı eleştirisinde Arnold Toynbee, Alexis Carrel ve Carl Jung gibi birçok eleştirel Avrupalı düşünürün fikirleriyle de etkileşime girer (Çayır, 2008: 10).

Çevirilerin beslediği entelektüel canlanma, canlı bir dergicilik faaliyetiyle bereketlenir. Bu minvalde yayın hayatına 1983'de başlayan İslam dergisi modern gündelik hayata dair teferruatlı rehberliği ile yüksek satış rakamlarına ulaşarak sosyal bilimlerin İslami camiada popülerleşmesine katkıda bulunur. Bu yıllardan itibaren, İslamcılığın kanaat önderliğini sosyal bilimlerle mücehhez entelektüeller yapmaya başlayacaktır (Bora, 2017: 463). Yine Bilim ve Hikmet, Tezkire, Mektup gibi dergiler ve yayın hayatına 80'lerin ilk yarısında başlayan Beyan Yayınları İslami söylemin çoğalmasında ve entelektüel alanda söz söylenebilmesine imkân tanır. Bu yeni mecralar da yeni İslamcı entelektüellere alan açar. Ali Bulaç, Yasin Aktay, Ahmet Çimen, Mehmet Efe ve takip eden yıllarda Emine Şenlikoğlu, Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Sibel Eraslan gibi kadın entelektüellerin de sahneye çıkmalarını mümkün kılar.

İslami Roman

İslami çevrelerin Batı merkezli modernleşme süreçlerini eleştirdikleri ve İslam ile ilgili tartışmalı konulara cevaplar sundukları araçlardan birisi edebiyattır. 70'lere kadar Necip Fazıl ve Sezai Karakoç gibi güçlü şairlerin etkisiyle şiir daha popülerken 80'lerden sonra roman yükselen bir tür olur. Bu tarihlere kadar roman İslami çevrelerce benimsenen bir tür değildir. Bireyin mahrem yaşamını ifşa ettiği düşünüldüğü için göz ardı edilir. Ayrıca bazı daha tutucu görüşlüler için roman okumak vakit kaybının ötesinde günahıdır. Metiner bu görüşü şöyle ifade eder:

“Roman ve hikâye okumak, vakit kaybının ötesinde günahıdır da. Çünkü roman ve hikâyelerde yazarlar kişi yaratırlardı ve onlara kendilerince kader giydirdilerdi. Oysa yaratıcılık sadece Allah'a mahsustu. Bütünüyle gerçek olan olayların anlatıldığı hikâyeler ve romanlar hadi neyseydi, ama fiktif (kurgusal) kişi ve olay örgüsünün yer aldığı yapıtlar, yalancılıktan öte bir anlam taşımazdı” (Metiner 2004: 140).

Bu görüşler etrafında roman uzun yıllar göz ardı edilir, roman yazmak da İslami ideallerin yanında boş bir uğraş olarak görülür. Bu nedenle İslami roman türünün ilk örnekleri kabul edilen Hekimoğlu İsmail'in kaleme aldığı *Minyeli*

Abdullah ve Őule Yüksel Őenler'in yazdığı *Huzur Sokağı*'nı uzun yıllar takip eden eserler çıkmamıŐtır. Ancak yine de bu iki roman 80'lerden sonra hidayet romanı olarak adlandırılacak roman anlayıŐının prototipi olarak örnek alınacak eserler olacaktır.

İslamcı romanların ortaya çıkmıŐı, 1980'lerde İslami kaygıları olan kentli ve eğitimli bir kitlenin yükseliŐiyle çakıŐır. Yeni oluşan bu kitle Batıcı modernleŐmeye İslami cevap geliŐtirme arzusu ile hidayet romanlarının popülerleşmesine katkıda bulunur. İlk etapta kaleme alınan romanların büyük çoğunluğu hidayet romanı olarak adlandırılan bireyin İslam'ın kaidelerini öğrenerek gerçek bir Müslüman oluŐunu anlatan tezli romanlardır. Bu romanların bazıları 40. Ya da 50. Baskıya ulaŐmıŐ ve İslami çevrelerce çokça tktilmiŐlerdir (ayır, 2008: 10) Hidayet romanı yazarlar genellikle romanın İslam'ı anlatmakta ve İslami bilinci geliŐtirmekte bir araç olduğu fikrinden hareketle eserlerini kaleme alırlar. Bu nedenle genellikle edebi değerin göz ardı edildiği tezli ve mesaj yüklü romanlar ortaya çıkar. (ayır, 2008: 43). Hidayet romanlarının temel özelliği İslam'ın modern çağın dejenerasyonuna karşı tek çözüm olarak sunmasıdır. İslamcı kültürel politikanın bir ürünü olarak ortaya çıkan hidayet romanlarında genellikle İslami ve Batılı yaŐam tarzı karşı karŐıya getirilir. Bu iki dünya görüşü romanlarda idealize edilmiŐ Müslüman ve dejenere BatılılaŐmıŐ tiplerle somutlaştırılır. Bu karakterler aracılığıyla yazarlar, İslam ve BatılılaŐma konusundaki fikirlerini iletirler. Sonuç olarak ortaya birbirine benzeyen kurguda romanlar ortaya çıkar. BatılılaŐmıŐ, mutsuz hayat yaŐayan modern karakterler, ideal İslami karakterler vesilesiyle hidayete erer. Genellikle niversiteler gibi kentin modern mekanlarında geçen bu romanlar, aksi de mümkün olmakla beraber büyük çoğunlukla faziletli ve ahlaklı erkek karakterlerin modern hayat yaŐayan mutsuz kadın karakterleri hidayete erdirme hikayelerini anlatırlar. Bu karakterler aracılığıyla İslam'da kadının yeri, İslam ahlakının gerekleri, BatılılaŐmanın olumsuz etkileri, modern çağın problemleri ve bu problemlere İslam'ın çözümleri dile getirilir (ayır, 2008: 9). Öte yandan İslami romanın ne çıkan ikinci en önemli teması niversiteli genç kızların verdiği baŐörtü mücadelesidir. Romanların kimisi sadece bu konu üzerinde yođunlaŐırken kimisi de genel problemler çerçevesinde bu büyük probleme ve mücadeleye değinirler. Bu da Türkiye'de Müslüman kesimin kamusal hayatta görünür olma talebinin en büyük göstergelerinden birisidir.

1990'lı yıllara doğru dindar gençlerin ve baŐörtülü genç kadınların üniversitelerde bulunma arzusu İslamcılığın dinamizmini olumlu etkilemiŐtir. Neticede kadınlar Őapka ve peruk takarak ya da yurt dışında okuyarak yüksek öğrenimlerini tamamlamayı seçmiŐlerdir. Böylece İslami kesim kendi mühendis, doktor, gazeteci ve ekonomistlerini yetiŐtirmiŐtir. Yasaklamalara ve gerginliklere rağmen dindarlar gerek üniversitelerde gerekse iş hayatında seküler değer ve aktörlerle etkileŐim içinde bulunmuŐlardır. 90'lı yıllara geldiğinde ise İslami orta sınıfın oluŐumu gerçekleŐir. İslami yaŐam pratikleri de ođullaŐıp farklılaŐmaya baŐlar. 1990'lı

yıllarda İslami aktörlerin yüksek öğrenim ve profesyonellik gerektiren modern meslekler edinirler. Modern yaşam pratikleriyle ve seküler değerlerle etkileşimleri ve İslami çevrelerde tatil, moda defilesi gibi yeni deneyimlerin yaşanması, on yıl öncesinin "biz ve onlar" ayırımına dayanan kolektif ve çatışmacı söylemini sorgulayan yeni seslerin ortaya çıkmasına yol açar. Günümüzde bazı İslami gruplar halen çatışmacı bir söylemi sürdürseler de İslâmî kesimlerdeki bireysel ve eleştirel seslerin sayısının gün geçtikçe artar. Bu farklı yorumlar ve eleştiriler, İslami roman anlayışında hidayet romanlarından sonra başörtüsü sorununu merkeze alan romanları ayrı bir dalga olarak ele alırsak üçüncü bir dalganın ortaya çıkmasına sebep olur. Çayır bu üçüncü dalga romanı özeleştirel romanlar olarak adlandırır (2008: 11). Bu romanların içerikleri Hidayet romanları ile farklılık gösterir. Hidayet romanları, Müslümanları homojen bir topluluk olarak tasvir eder ve inananların yozlaşmış düzenle mücadelesinde yoğunlaşırken 90'ların özeleştirel romanları Müslümanları i çelişkileri ve inançlarıyla çelişen arzularıyla ele almaya başlarlar. Bu karakterler modern toplumsal ortamlarda bireysel dünyevi arzuları ve dini idealleri arasında çatışma yaşarlar (ayır: 2008: 18-19). zeleştirel romanlardaki yeni Müslüman karakterler laik kesimlerin ve kolektif İslamcılığın ngrdğ kalıp yargılara karşı kendi iç dünyalarını ve çelişkilerini ortaya çıkaran bireysel anlatılarıyla direnmektedir. Bireyin i dünyasının açılması ve İslami ideallerin gözden geçirilmesi, İslami hareketin ve kimliklerin dönüşümünü simgelemektedir (ayır, 2008: 11). Bu bölümde  dalga olarak belirlenen İslamcı roman her bir merhale için birer örnekle ele alınacaktır.

Özeleştiri Romanı Olarak Mızraksız İlmihal

1980'lerde kendisini gösteren İslamcı hareket 80'lerin sonuna geldiğinde eski hızını kaybeder. Daha doğrusu radikal düşünceler ve eylemler yumuşamaya başlar. 80'lerle karşılaştırıldığında bu yeni dönem, Nilüfer Gle tarafından İslamcılığın devrimci ateşinin söndüğü, sosyal kültürel ve gündelik pratiklerde daha görünür bir İslamcılık sonrası aşama olarak tarif edilir (Gle, 2000'den akt. Çayır, 2008: 127). 80'lerin sonunda diplomalarını alan, piyasada yer edinen dindarlar yeni bir sosyoloji oluştururlar. Bu minvalde kamusal yaşamın hemen her yerinde dindarların görünmeye başlaması 80'lerdeki atmosferin değişime uğramasına sebep olur. Tüm bu değişime rağmen hidayet romanları yazılmaya devam etse de bu romanların içeriklerinde de değişimler olur. Daha önce şematik bir yapı içerisinde yazdıkları romanlarla toplumda kolektif İslami şuur oluşturma eğilimde olan yazarlar artık toplumda gördükleri kendilerine göre yanlış olan İslami anlayışları eleştirmeye başlarlar. Bunları, İslami hareketlerin özeleştirisini yapan romanları izler. 1960'lı yıllarda doğan daha genç yazarlar tarafından kaleme alınan özeleştirel romanlar, 80lerin keskin, radikal İslami söylemini sorgularken İslami hareketlerin göz ardı ettiği i çatışmaları dile getirirler. Mehmet Efe'nin *Mızraksız İlmihal*'i bu özeleştirel romanların önemlilerindedir. Roman son derece kapsamlı ve güçlü bir özeleştiri içerir. Ayrıca biçim açısından bakıldığında diğer İslami romanlardan ayrılır.

Efe'nin ilk önce tek kişilik bir oyun olarak kaleme aldığı ve çeşitli nedenlerle sahnelenemeyen metin, mektup, günlük, Őir ve roman gibi türlerin birleşiminden oluşan melez bir metin özelliğindedir. Kitabın ismi meşhur *Mızraklı İlmihal*'den gelmektedir. Temel dini bilgiler içeren ve Osmanlı toplumunda en çok okunup ezberlenen Miftāh'ul- Cenne adıyla da bilinen eser, bu özelliğiyle halkın din anlayışının Őekillenmesinde etkili olmuştur. Eserin adındaki "mızraklı" kelimesinin kaynağı hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte bu adlandırmanın, kitabın genellikle kapağında ya da ilk sayfalarında yer alan sancak ve mızrak Őekilleriyle ilgili olabileceği düşünülür (Yaşarğlu, 2020: 5). Mehmet Efe halkın din anlayışını *Mızraksız İlmihal* olarak belirlemekle İslamcıların din anlayışının eskiliğine vurgu yapar. Ona göre İslamcıların yüzlerce yıllık ilmihali modern insanın sorunlarına cevap vermeyecek kadar eskidir. Ayrıca eserine Mızraksız ismini vererek kendi bakış açısını radikal görüşlerin karşısına konumlandırır. Benimsediği anlayışla "mızrakları çuvallara sığdırdırıp, naftalin kokulu sandığa kaldırır." Efe, kahramanı İrfan'a eleştirilerini yazdığı defterin ilk sayfasına "Mızraksız İlmihal" yazdırır. Böylece radikal İslami yapıları, savaş çağrışımıyla mızraklı olan tarafta konumlandırır.

Romanda İstanbul'a niversite okumak için gelen taşralı İrfan Akçiçek'in bakış açısından İslami hareketlerin sert ve yoğun bir özeleştirisi yapılır. İrfan okumak için geldiği İstanbul'da okulunu geri plana atıp İslam'ın sancaktarlığını üstlenen mücahit gençlerden birisidir. Roman İrfan'ın Nurhan adındaki başörtülü genç kıza açık olduktan sonra geçirdiği değişim ve sorgulamalar üzerinde yoğunlaşır. Biçim olarak klasik roman biçiminden uzak olan metinde basit bir olay örgüsü ile birlikte bolca sorgulama ve akıl yürütme dikkat çeker. Değerler dünyasını, içinde bulunduğu ve ortak idealleri paylaştığını düşündüğü cemaatin kolektif İslami mücadelesi doğrultusunda Őekillendiren İrfan, Nurhan'ın i dünyası ile tanışınca bulunduğu konuma yabancılaşır.

Kurtuluşun İslam'da olduğunu düşünen ve hayatını bunun için adanmış, eylemden eyleme, konferanstan konferansa koşan İrfan için ilk Çok Nurhan ile ilk karşılaşmalarında gerçekleşir. Başörtüsü yasağını protesto etmek için erkeklerin düzenlediği oturma eylemine giderken Nurhan'la yaptığı kısa konuşma İrfan'ın İslam savaşcısı bilincini allak bullak eder. Kendisi de başörtülü olan Nurhan'ın eyleme katılmayı reddetmesi İslami hareketlerin oluşturduğu kolektif mücadele Őururuna aykırıdır. Reddetme gerekçesi İrfan'ın daha önce karşılaşmadığı bir tavidir. Nurhan, erkeklerin nutuklar atıp kahraman olduğu yerde dekor olarak bulunmak istemez. Başörtülü kadınların birer araç olarak kullanıldığı kanısındadır. Fakat İrfan her ne kadar eylemi erkekler düzenliyor olsa da mücadelenin temelde başörtülü kadınlar için yapıldığına inanmaktadır. Nurhan'ı İslam'dan, Kur'an ve Sünnet'in emrettiği mücadele sorumluluklarından haberdar olmamakla suçlar. Çünkü eylemci İslami hareketin düşünce dünyasına göre her Müslüman mücadeleye hazır, davası için savaşan birer askerdir.

Roman bir yandan İrfan'daki değişimi gösterirken diğer yandan da başörtülü bir kızın i dünyasını aımlar. Nurhan'ın rahatsızlığını en çok hissettiği sorunlardan birisi bütün bir İslami tartışmanın baş örtüsü üzerinden ilerlemesidir. Başörtülü kızlar hakkında hepsi İslami kaynaktan olduğu iddiasında bir sürü farklı görüş dolaşmaktadır.

"Kimi, zaten kızların okuması gerekmez, terk etsinler okulları diyor, kimi onlar da savaşmayı direnmeyi ğrenmeliler diyor, kimi bu yasak, devletin gerçek yüzünü halka sergilememiz için iyi bir fırsattır diyor, kimi hatta devlet camileri de kapatmalı ki halk gerçeği görsün diyor, kimi bu yasak bize Allah'ın Dinini hakim kılmak için bir ltuftur diyor, bazı cılız sesler de sakin olalım, bu devletin bir oyunu, oyuna gelmeyelim diyor, sesler çoğalıyor ama sık sık bir ağızdan atılan "Allahu Ekber" sloganlarından başka bir Şey duyulmuyor.." (Efe, 1993: 17)

Sırf başörtüsü taktiği için kendisinden beklenen savaşa katılmak istemez. Bu savaşta başörtüsünün bir araç olmasından rahatsızdır. İrfan'la sohbetlerinde yapılan tüm eylemlerin işe yararlığını sorgular. İrfan'ın ezberleri eylemin ilerde yapılacak ama zamanı ve mahiyeti belli olmayan asıl savaşa hazırlık olduğunu söylemektedir. Fakat Nurhan bunların hiçbirisine inanmaz. Bu tarz davranmakla Müslümanların yalnızca tabiatlarını bozduklarını, mücadeleyi zihinlerinde bir sabitfikir haline getirdiklerini ve tüm İslami hareketlerin eğer başörtüsü olmazsa mcadelesizlikten kırılacağını düşünür.

Roman bizi Nurhan'ın günlüğü vesilesiyle başörtülü kızın daha kırılgan yapıda olan i dünyasına götürür. Ülkede kopan başörtüsü patırtısının tam merkezinde olmak onu sıradan bir insan gibi yaşamaktan alıkoymaktadır. Gazetecilerin bütün objektifleri onların üzerindedir. Ülkede sağcı-solcu, iktidar muhalefet, köylü, Őehirli, işçi, memur, amir herkesin gözü başörtülü kızların üzerindedir. Tartışmaların hararetlili olduğu dönemde mücadelenin iki kutbu tarafından başörtüsü, farklı anlamları simgeler duruma getirilmiştir. Karşıt olanlar başörtüsünü bir siyasi simge olarak yorumlarken, kadınların tesettrn de laikliğe karşı yapılan siyasal bir eylem olarak algıladılar. Başörtüsünü devletin müesses nizamını devirip İslami bir devlet kurma çabası olarak simgeleştirirler. Öte yandan İslami kesim de başörtüsünü modern batılı zihniyet ve Kemalizm ile olan mücadelede bir bayrak gibi simgeleştirirler. *Mızraksız İlmihal*, bu Őiddetli çekişmenin tam ortasındaki kadının i dünyasına, arada kalmışlığına ve bunalımına dikkat çeker. Nurhan'ın defterine yazdığı satırlar, başörtülü bir kızın kendi iradesi dışında sırtına yüklenen ağır yükün ağırlığı altında ezildiğini gösterir.

"Stratejilerin, taktiklerin, komploların, hesapların; amacı ya da nesnesi olduk! Gerçek olamaz bütün bunlar! Sıradan bir insanım ben! Ama bütün bunları bilerek nasıl yürürüm sokakta, nasıl otururum, nasıl kalkarım, içimden gelerek nasıl konuşurum ya da glerim? Korkunç bir Şey bu!" (Efe, 1993: 40).

Günlükte okuduğu bu ifadeler İrfan'ın o ana kadar hiç aklına gelmeyen şeylerdir. Onun içinde bulunduğu aksiyoner Müslüman kalabalığı içinde bu şekilde bir düşüncenin yeri yoktur. Özellikle düşmanla savaş halinde olan Müslüman bir genç erkek için bu fikirler çok etkisi yaratır. Zira onun Nurhan'la ilgili kurduğu hayaller bile ezberlerinin meydana getirdiği hayallerdir: Kütüphanesi İslami kitaplarla dolu olan bir ev, kapıda biriken İslami aksiyon dergileri, apartmandaki kadınlara din öğreten ve mücadeleye çağıran, eylemlere giderken kocasını duayla uğurlayan, hapse girdiğinde de sabırla onu bekleyen bir eř...

Romanda Türkiye'deki İslami hareketlerin fikir ve eylem temellerini oluşturduğu kaynak da eleştirilir. İrfan'a göre hareketin mücahit ve mcahide aktörleri "İrfan devriminin düşlerine eklediği görüntülerin oyuncularıdır" yalnızca (Efe, 1993: 17). İrfan'da gerçekleşen devrim ve Afganistan'da süren savaş Türkiye'de eylemci Müslümanın oluşturduğu İslamcı kimliğin önemli yapı taşlarındandır. Bu dönemde İslami hareketi oluşturan mücahitlerin, sınırları keskin, reddiyeci radikal bir tavır takındıkları görülmektedir. Özellikle İrfan mütefekkirlerinden kendini devrime adanmış Ali şeriatı'nın fikirleri, İslamcı gençlerin bu tavırlarının önemli kaynaklarındandır. 1980'lerde İslam'ın yorumlanmasıyla ilgili de çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Hadis ve sünnet, fıkıh, kelam, akaid gibi ilimlerin değerlendirilmesi, mezhep tartışmaları, tasavvufun reddiyesi gibi pek çok konuda modernist, selefi, radikal yaklaşımlar sergilenmiştir. Efe, romanında İrfan aracılığıyla söylemden eyleme hareketin tüm planının ithal olmasına itiraz eder. Bunu da daha önce okuyup altını çizdiği İslami hareketlerin en çok ilgi gösterdiği eserlerden biri olan Seyyid Kutub'un *Yoldaki İşaretler* kitabını İrfan'a tekrar okutarak yapar. İrfan altını çizdiği cümleleri tekrar okurken bir zamanlar büyük bir Őevkle okuyup kabullendiği fikirlere yabancılaşmıştır. Altını çizdiği cümleler hep tepkiden, karşı çıkmaktan, devirmekten, değiştirmekten, bilinlenmekten ve bilinlendirmeden söz eden cümlelerdir. İlk gözüne çarpan cümleler mevcut toplumu tanımlayan aşağıda alıntılanan cümlelerdir:

"Bugün bir cahiliyet içinde yzyoruz. Bizim için önemli olan, bu cahiliyet toplumunun pretik yaşayışıyla uyuşmak değildir (...) Bizim vazifemiz, önce kendi nefsimiz değiştirmektir ki sonra da cemiyeti değiştirelim. Bizim birinci vazifemiz, bu cemiyetin pratik hayatını değiştirmektir. Bizim en önemli vazifemiz bu cahiliyet hayatını temelden değiştirmektir. Evet. İslam Nizamı'yla ve İslam Düşüncesi'yle temelden çatışan bu hayatı." (Efe, 1993: 88).

İrfan romanda ilk okuldan itibaren Cumhuriyet modernleşmesinin bir ürünü olan milli eğitimin Kemalist programıyla baskıladığı Anadolu dindar kimliğini üniversitedeki dini ortamlarda, yurtlarda ve ğrenci evlerinde açığa çıkarabilmiştir. Kendisini ancak kolektif İslam mücadelesinde var edebileceğini düşünür. Eylemlere katılır, konferansların organizasyonunda bulunur, kurulacak İslam devleti hakkında diğer mücahitlerle birlikte fikir yürütür. atışmaya, savaşmaya her daim hazırdır. Geçirdiği değişim neticesinde sorgulamadan kabul ettiği ezberler onun için anlamını yitirmeye başlar. Alıntılanan metinde cahiliyet kavramına takılır.

Cahiliyetin nerede başlayıp nerede bittiğini düşünür. Altını çizdiği cümlelerde Müslüman olan herkesin bu cahiliyet cemiyetiyle ilgisini kesmesini söyleyen cmleri hayretle okur. Efe, burada İslami hareketin marjinalleşmesini eleştirir. Toplumdan bu keskin kopuş radikallerle toplum arasında doldurulması gc bir boşluk doğuracaktır. Böylece keskin söylem ve davranışlarla kendi sınırlarını cizen İslami hareketler, içine kapanıp toplum ve devlet gözünde marjinalleşecektir. Bunun bir adım ötesi hareketin illegal görünmesi için meşru zeminin oluşmasıdır ki 80'lerde birçok İslami dernek evi örgüt evi olarak tanımlanarak baskınlar düzenlemiştir. Hareketin fikri kaynakları meselesine dair İrfan'ın tespitlerinin devamı vardır. İrfan o gün dolaşımda olan bütün düşüncelerinin ölülerin düşünceleri olduğunu düşünür:

“Bizim kendi hayatımız yok mu? Aramızdan çıkıp yazanlar, konuşanlar, bu l düşünceleri çoğaltmaktan başka o kadar az yeni Şeyler söylüyorlar ki!.. Bana... Canlıların düşünceleri gerek... Canlı düşünceler... Konuştuğumuz hiçbir Şey anne-babalarımıza anlatabileceğimiz Şeyler değil! Korkunç bir Şey değil mi bu? Okuduğumuz her Şey tercüme edilmiş ithal edilmiş... Tıpkı karşı çıktığımız her Şeyin ithal edildiği gibi...” (Efe, 1993: 140).

Burada can alıcı bir çelişkiye dikkat çeker İrfan. Batıdan ithal edildiği, toplumun manevi değerlerine ters olduğunu düşündükleri için savaştıkları düşünceler gibi savaş metotları ve bu metotları belirleyen fikirlerin hiçbirisi yaşadığı toprakların ürünü değildir. Dolayısıyla oluşan söylem de milletin hayatına nüfuz edemeyen suni, hayattan kopuk bir söylemdir. Bir sabit fikir etrafında gelişen sadece hareket içinde bulunanların anladığı, pratik hayatta karşılığı olmayan bir dil oluşur. Bunun yanında İslami hareketin basılı yayınlarında, kitap kapaklarında, afişlerde ve broşürlerde fotoğraflar vasıtasıyla çizilen Müslüman imajı da hedeftedir. Çünkü bu görsellerin büyük çoğunluğu İrfan devriminden alınmıştır. Bu nedenle görsel imajlar da ithaldir. Bu görsel imajlardan biri romanda “göz çukurları morarmış, kaşları kalın ve atık, çarşaflarının alın kısmının üstünde Kur'an'dan savaş ayetleri yazılı kırmızı bantlar çekilmiş, Ağızlarıyla dehşetli bir isyan haykıran, ellerinde kalaşnikoflar olan kadın resimleri” (Efe, 1993: 46) Őeklinde tarif edilir. Verdiği bir röportajda Mehmet Efe “Eğer vahiy değilse, hiçbir toplumsal talebin, içinden çıktığı toplumun tarihsel serüveninden soyutlanabileceğine inanmıyorum. (...) Aksi halde söylediği hiçbir Şey yeterince açık olmaz. Mesela önce ne istediğini anlatamaz, sonra da ne istediğini kendisi de bilmez” değerlendirmesinde bulundurur. Romanda da kullanılan yıkmak, devirmek ve savaşmak üzerine kurulu bu söylemin çözüm olarak sunduğu bir Şey olmadığı vurgulanır. İrfan “Sistemi yıktığımızda yerine koyacağımız bir Şey de yok ki? Bunu o zaman düşünürüz derseni abicim, ya bir Şey koyamayanlar, asla yıkamayacaksa?” (Efe, 1993: 140) diye sorar. Dillere yerleşen bu toprakların ürünü olmayan terimler milletin derdini anlatmaya elverişli olarak görülmediği gibi çözüm üretme aşamasında da işe yaramaz olarak değerlendirilir. Mehmet Efe yine aynı röportajında yerellik vurgusu yapar.

“Yerel olmayı ben burada olmak olarak anlıyorum. Buradan başlamak. Kendi serüvenimi, hayırlı sonuçlara tahvil etmek. Dikey olarak aslında insanlar bir bütüne ait gibi geliyor bana. Ama yatay anlamda kendimizden başlayarak ilişkiler kurarız. (...) belki yeniden yürütmek gerek tarihi. Kendi ülkemizden başlayarak tüm ümmetin haritasına, yeryüzüne.” (Efe, 1993: 213).

Efe de kahramanı İrfan gibi başkalarının tecrübelerinden oluşan hazır reçeteleri derde deva olarak görmez. Ona göre Sezai Karakoç okumak Ali Şeriatî okumaktan çok daha önceliklidir. Romanda kaynağı yerelden alma ile ilgili bir mesaj verilir. İrfan, Fatih Camii avlusunda kulak misafiri olduğu bir ihtiyarın anlattıklarından etkilenir. İhtiyar etrafındakilere halkın kendi muhayyilesinden geliştirdiği metotla bir şeyler anlatmaktadır. Bu referanssız tamamen doğal bir anlatım tarzıdır. Efe, İrfan’a bu ihtiyarın kendine has şivesiyle anlattığını dinleterek aslında Anadolu’da mayalanan ve biriken kaynağın zenginliğini hissettirir.

“Karinçayı bilirsiniz kardeşler. Karinça, gendüyün iki gatı bi darı denesini ihıla sıhıla delüğe gader daşır... Delügün ağzına gelür bahar ki delük güççük, dene böyyük.

Gendi gerir delüğe dene dışarda galır...

İşte insan da beyledır. Dünyayı sırtına alır, altında ihılır-sihılır, iki büklüm olur, delüğe gadeer!.

Gendü girer toprağın altına, dünya dışarda galır...

Yazuh oldu karinçayaaa...

Delüğe girecek, obür tarafa geçecek şeyleri daşımah lazım...” (Efe, 1993: 85)

İhtiyarı dinleyen İrfan daha önce hiç tatmadığı bir kaynaktan su içmenin hazını yaşar.

Romanda eleştirilerin hedefi olan bir başka husus da cemaatlerin, tarikatların yani tüm İslami oluşumların savaş söylemleri ile aslında her biri birer birey olan mücahit ve mücahidelerin insani yanlarını törpülemesi, göz ardı etmesidir. İrfan buna sert bir şekilde sitem eder.

“Bana durmadan ölümü telkin ettiniz. Nasıl ölmem gerektiğini, ne için ölmem gerektiğini filan...

Peki hayatım olmazsa, nasıl ölümüm olur, ölümüm olur mu hayatım olmazsa abicim?

Hep tepki yön verdi bana. Sevgilerim, ilgilerim değil... Neden?

İlgilerimi bastırdım, sevgilerimi törpüledim...

Nefretim ve tepki gücüm kışkırtıldı...

Siyasetten, kavgadan, zalimlerden başka, konuştuğumuz o kadar az şey var ki! İnsanın kendi dertleri de var.” (Efe, 1993: 141)

İslami cemaatlerin aşk hakkındaki görüşü de sorgulanır. Nurhan'a âşık olduktan sonra bir ev arkadaşı onun durumunu fark eder. Ona başka bir cemaat evinde kalırken tanık olduğu eski bir arkadaşının yaşadıklarını anlatır. Bu genç âşık olup durumu evin imamı kabul edilen abiye anlatır. Abi "Müslüman bir kadına âşık olamaz! Müslüman ancak Allah'a âşık olur" (Efe, 1993: 24) cevabını verir. Aldığı cevaptan sonra çocuğun psikolojik durumu kötüleşir. Etrafındaki hiç kimse onun durumunu anlamaya çalışmaz. Mutfak nöbetini aksattığı için herkesin içinde fırça yedikten sonra evi terk eden çocuk akıl hastanesine yatar. İrfan hikâyeye "Allah o abinin belasını versin" (Efe, 1993: 24) diye bağırarak tepki gösterir. Cemaat yapılarında cemaati oluşturan fertlerin hislerinin göz ardı edilmesi kişisel problemlerin çoğalmasına neden olur. Öte yandan İrfan aynı cemaatte oldukları ve hatta aynı evde kaldığı arkadaşlarının hiçbirisi ile doğru iletişim kurmadığını fark eder. Birlikte yaşadığı inşalar için "Bir arada yaşayabilecek insanlar değiliz. Aynı şeyi düşünen, aynı bir düşünme biçimine sahip insanlarız o kadar." Diye düşünür. Hiçbirinin birbirleriyle paylaşacak bir şeyi yoktur. "Yeni tanıştığımız bir insan, bir haftada her konuda ne düşündüğümüzü öğreniyordu. İkinci haftada konuşulacak yeni bir şey kalmıyordu." (Efe, 19993: 30). Ayrıca cemaat büyüklerinin, abilerin herkese bir kader çizdiği bu despotik ortamlarda farklılaşma imkânı da yoktur. Bu yapılar hiçbir farklılığa tahammül edemezler. "Halbuki, ancak farklılıkların bir arada olabildiği birliktelikler yaşamaya değerdir" (Efe, 1993: 67). Cemaat yapılarının bu tahammülsüzlüğü kendileri gibi İslami çizgide olan insanları dahi karalamaya kadar gider. Her ne kadar içerde organik ve kolektivist görünse de dışarıya karşı son derece sert ve dışlayıcıdır. Her türlü yardımlaşma sadece kendi grubu ile sınırlandırılır. Bu durum Nurhan'ın defterine yazdığı bir anı ile temsil edilir. Bir arkadaşına yardım etmek isteyen Hatice'ye cemaatinden bir abla "O kızın bizim cemaatle hiçbir ilgisi yok ki!" demesi yardımın hudutlarının sadece kendi etrafları olarak belirlendiğini gösterir. Ayrıca cemaatlerin kendi içlerindeki fertlerde de görülen farklılıklara son derece tahammülsüz yaklaşımları Nazlıgül'ün bir cemaatten atılma hikayesinde somutlaştırılır. Durumu "kendilerine bir din icat etmişler" diye yorumlayan Nazlıgül'ün atıldığı cemaat yukarıdan gelen her şeyin doğru kabul edildiği, bireye düşünme, yorumlama hakkı tanımayan bir oluşumdur. Eğer emredilen şeye anlam veremiyorsa bunu kişinin kendi anlayışsızlığına yoran bir anlayış hakimdir. Buna muhalefet eden Nazlıgül cemaatten atılmakla kalmaz. İcat edilen bu dine göre atılışının ardından genç kıza doğru yoldan çıkıp sapıtan bir fasık damgası yapıştırılır. İslami camiada bölünen ve bölündükçe kendisi dışındaki oluşumlara destek vermeyi reddeden bir anlayış gelişir zamanla. Mehmet Efe'ye göre cemaatler için insanların tek bir anlamı "Yetiştirmediğin adam senin değildir" (Efe, 1993: 90) Müslümanları bu şeklide basit ve keskin bir iç dış ayrımcılığı ile değerlendirebilirler. Bu cemaatçilik eleştirisi yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Cemaat vakıf ve derneklerinin burs verme şartı olarak öğrenciyi kendi çizgilerine çekmeye çalışmalarından bahsedilir. Nurhan'ın arkadaşı Hatice bir burs için bir vakfa gider.

Vakıftan aldığı cevap “Size burs veririz, ama kâfir düzenin okullarında okumayacakınız. Okulu bırakın. Size iş de buluruz” (Efe, 1993: 39) olur. Vakıf okulunu okuyabilmek için burs isteyen öğrenciden kafir düzenin okulu olduğu gerekçesiyle okulunu bırakmasını ister. Cemaatlerin isteklerini Mehmet Efe, İrfan’ın arkadaşı Erkan’ın ağızından çok çarpıcı bir şekilde eleştirir. Erkan cemaatlerin sadece kabul edilebilecek güzel şeyleri yapalım demekle yetinmediğini söyler. Ona göre, bunun üzerine ne olduğu açık seçik belli olamayan bir şeyleri bina ederler. Dinde gizliliğe yer olmadığını düşünür. Fakat cemaatler yalnızca kendi gerekli gördüğu şeyleri açıklar ve gizlemek gereğini duydukları birtakım sosyal içerikli şeyleri de vardır. Bunu da mücadele yöntemleri türünden numaralarla açıklarlar. Fakat Erkan bunun insanların kulaklarına filtreler, gözlerine gözlükler, yüreklerine şifreler yerleştiren bir ideoloji olduğu kanısındadır. Bütün bu ideolojik yapılar dost kılığında gelip zayıf insanların omuzları üzerinde iktidarlar, ağabeyler, otoriteler, ustalar, efendiler üretir. Tüm bunların sonunda da geriye acılar, cinnetler, korkular ve paranoyalar kalır. Erkan, Yasin suresinin 20 ve 21. Ayetlerinin mealini okur: “Sehrin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi ve "Ey Kavmim, insanlar; bu elçileri dinleyin!" dedi. "Uyun sizden hiçbir ücret istemeyen bu adamlara. Onlar, hidayetbulmuş kimselerdir. (Onlar, hakikate götüren yolu bulmuş kimselerdir. Bu, açıkça görülüyor.)” (Efe, 1993: 113) sonra başını kaldırıp cemaatleri kast ederek “Siz ücret istiyorsunuz İrfancığım” der. İrfan Erkan’ın yanından ayrıldığında “Erkan’ın haklı olmadığını düşündürecek hiçbir şey yoktu elimde” diyerek bütün tespitleri tasdik eder. Bu sohbet romanın verdiği mesaj açısından önemlidir. İrfan, cihat ve tebliğe sarılırken altını dolduracak sağlam argümanlardan uzak kalmıştır. Okuduğu kitaplarda yapılan mücadele, hedeflenen İslami devlet nizamını kurma idealiyle kurulan dil, gençlerin çağı doğru okumasını engellemiştir (Alev, 2022: 451). Mehmet Efe verdiği bir röportajda cemaatlerin giriştii bu ideolojik mücadelenin bireyin ilmihalini savunmasız bırakacak kadar tehlikeli bir süreç olduğunu söyler. Ona göre “Politik yargılara itiraz etmek, haşa Kur’an’a itiraz etmek anlamına gelmeye başlıyorsa; ideoloji strateji vs. dinin yerini almaya başlamış demektir. İdeolojik tasarımlar -ki tamamen dünyevî sonuçlara dair tasarımlardır bunlar- her zaman kulun kula kulluğu tehlikesini barındırır” (Efe, 1993: 199). Romanda dillendirilen eleştirilerden ve yukarıdaki yorumlardan Mehmet Efe’nin İslami oluşumların, birbirine benzeyen fertler yetiştirerek bu yolla bazı noktalarda iktidar sahibi olmayı hedefledikleri düşündüğu çıkarımını yapabiliriz.

Hedefinden sapan bu oluşumlardaki yozlaşmalar İrfan’ın ruhi dünyasında fırtınalar koparır. Bastığı ve sağlam olduğunu düşündüğu zemin birden ayağının altından kaymıştır. Daha önce savaşında taraf olduğu iki dünyanın da ortasında kalakalır. İrfan seçim hakkını ikisini de seçmeyerek yapar. Bu savaşın bir tarafında Peygamberleri denize süren, çarmıha geren, taşılayan; herkese uygun taksitleri, her yoksula uygun televizyonu, her deliye uygun tımarhanesi olan; her kùltüre uygun putları, her vicdana uygun dinleri olan vahşi kapitalizmin beşiği olarak

tanımladığı Batı medeniyeti vardır. Diğer tarafında ise sabırdan itaatten, takiyeden, imalı konuşma metotlarından söz eden şarlatanların, düzenbazların, Allah'ın adıyla şeytani düzenler kuranların, belirsiz düşmanlar üreten cennet bezirganı bin yüzlü münafıkların örgütleri, cemaatleri, dernekleri ve vakıfları vardır. İrfan mücadelesinin bir ifadesi olarak sembolleştirdiği parkasını çıkarır.

Sonuç

Mızraksız İlmihal 1980 sonrasında savaşı, mücadelecı ve devrimci metotlarla İslami düzen kurmak gayesiyle yola çıkan İslami oluşumların sert ve sarsıcı bir eleştirisidir. Efe, eleştirilerini İrfan'ın iç dünyasındaki değişimini merkeze alarak yansıtır. İslami hareketlerin kaynaklarından, süreç içerisindeki değişimlerine ve kısa sürede geldikleri noktaya kadar birçok konuda eleştiri romanda mevcuttur. Düzeni değiştirmek için yola çıkan cemaat, tarikat ve derneklerin kısa sürece içerisinde değiştirmek istedikleri düzene dahil olmaları İslami hareket içerisinde bir bakışla irdelenir. Roman sert özeleştirel içeriğiyle adından söz ettirse de yazıldığı dönem itibarıyla yeterli desteği görememiştir. Efe, romanda her ne kadar kendi tasavvurundaki ilmihali mızraksız olarak tanımlayıp mızrakları çuvala koyup sandığa kaldırdığını söylese de yaptığı yüksek dozlu eleştirilerle mızrakların ucunu İslami camianın tam kalbine doğru yöneltmiştir. Ayrıca Efe'nin romanında biçim özellikleri göz önüne alındığında ideolojik mesajı edebi metnin önüne geçirmeme çabası görülmektedir.

Kaynakça

- Aktay, Yasin. (2013). "İslâmcı Siyasetin Yeni Hâlleri ve Söylemleri". *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kùltür Yayınları, 817-837.
- Alev, Kadriye. (2022). *1980-2000 Arası Türk Romanında Kimlik Problemi*. Doktora Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytepe, Mahsum. (2016). "Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1): 178.
- Bora, Tanıl. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çayır, Kenan. (2008). *Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat Toplu Hidayet Söylemin-den Yeni Bireysel Müslümanlıklara*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çınar, Menderes. (2018). "Kemalist Cumhuriyetçilik ve İslama Kemalizm". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık*. Ed. Yasin Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları, 157-177.

- Demir, Bilal. (2022). "İslâmî Edebiyat Meselesi: 1960-2000 Yılları Arasında Süreli Yayınlarda Gelişen Bir Edebi Tartışmanın İzlerini Aramak". *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3): 963-979.
- Efe, Mehmet. (1999). *Mızraksız İlmihal Romantik Deneme*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Eskin, Şerif. (2017) *Cumhuriyet Türkiye'sinde (1923-1950) Ulusal Kimlik ve Haftıza İnşası Bağlamında Edebiyat Faaliyetleri*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gencer, Bedri. (2013). "Şeriatçılıktan Medeniyetçiliğe İslâmcılık: Bir İslâmcılık Tipolojisine Doğru". *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. Ed. İsmail Kara ve Asım Öz. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 69-99.
- Kara, İsmail. (2013). "Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not". *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. Ed. İsmail Kara ve Asım Öz. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 15-43.
- Kara, İsmail. (2018). "İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık C.5.* Ed. Yasin Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları, 34-47.
- Metiner, Mehmet. (2004). *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Şentürk, Hulusi. (2015). *İslamcılık-Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Topçu, Nurettin. (2012). *Kùltür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. (2020) "Mızraklı İlmihal". *TDV İslâm Ansiklopedisi C.30*. Ankara: TDV Yayınları, 5-6.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından çalışmayla ilgili herhangi bir destek veya teşekkür beyanında bulunulmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu makale Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde yürütölmekte olan *1980 Sonrası Türk Romanında İdeoloji* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: No statement of support or acknowledgement was made by the author regarding the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this study.

Author's Note: This article was produced from the doctoral thesis titled *Ideology in Turkish Novel After 1980*, which is being carried out at Adiyaman University, Graduate Education Institute.

Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.